

کلیدواژه‌ها:

بحث آزادکلاس، دیدگاه‌های مختلف

بحث آزادکلاسی

زمینه ساز رشد سعه صدر

دایانا هس
ترجمه سعید قریشی

دکتر حسین محبوبی
اردکانی

(۱۳۵۶-۱۳۹۴)
معلم و استاد تاریخ یزد و تهران

در اردکان یزد متولد شد. خاندان او از علمای بنام و غالباً اهل دانش و تقوا بودند. حسین محبوبی دوره دبیرستان را در یزد و دوره دانشگاه را در دانش سرای عالی تهران گذراند و سرانجام به دریافت مدرک دکترای تاریخ نایل آمد. او پنج سال مدیر دبیرستان ایرانشهر یزد بود و سال‌ها نیز در مدارس قم به تدریس اشتغال داشت. در سال ۱۳۴۳ به دانشگاه تهران انتقال یافت و ریاست مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه را به عهده گرفت. محبوبی اردکانی به‌واقع مردی فرهیخته و دانشمند بود. در پارسیابی و رعایت احکام به‌ویژه نماز نهایت اهتمام را داشت. فوق‌العاده وظیفه‌شناس بود و در رشته علمی خود تاریخ نیز تبحر خاص داشت. آثار قلمی متعددی نیز پدید آورد که از آن جمله «تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران» است که در نوع خود کتابی بی‌نظیر به‌شمار می‌رود.

حساب آورده می‌شوند، زیرا مفهوم دموکراسی همین است که باید همه نظرات به حساب بیایند.

بحث در مورد مسائل سیاسی و اجتماعی، به‌خصوص در درس‌هایی که موضوعاً با این مسائل مرتبط‌اند، مانند درس مطالعات اجتماعی، برای دانش‌آموزان فایده‌های زیادی دارد؛ مثلاً اینکه درس را از حالت خسته‌کننده خارج می‌کند و انگیزه یادگیری را افزایش می‌دهد. فایده دیگر این است که دانش‌آموزان به تدریج یاد می‌گیرند چگونه وقتی فردا وارد اجتماع می‌شوند و با دیدگاه‌ها و نظرات مختلف روبه‌رو می‌شوند، باید بتوانند تعادل فکری خود را حفظ کنند. آن‌ها یاد می‌گیرند چگونه باید دیدگاه طرف مقابل را تجزیه و تحلیل و از دیدگاه خود دفاع کنند، بی‌آنکه به پرخاشگری و نزاع نیاز باشد.

خوشایند و محترمانه

در طی ده سال اخیر، من شاهد گفت‌وگو و تبادل نظرهایی بوده‌ام که توانسته است مهارت بحث کردن و قدرت تحمل دانش‌آموزان را افزایش دهد. معلمانی را دیده‌ام که در تدریس این مقوله بسیار توانمند بوده‌اند و توانسته‌اند شیوه بحث کردن صحیح را به دانش‌آموزان یاد دهند؛ گرچه هنوز در بسیاری از مدارس درگیر شدن با این گونه بحث‌ها برای معلمان دشوار است.

موانع فراوانی بر سر راه این کار وجود دارد؛ از آمادگی نداشتن معلمان گرفته تا رویه‌های نادرست برخی مدارس که بیشتر روی دانش سطحی تکیه می‌کنند و یا محیط‌هایی که در آن‌ها طرح‌آرا و نظرات مخالف ممکن نیست.

مانع دیگر، به فضای محترمانه کلاس مربوط است. بسیاری از معلمان می‌خواهند فضای کلاس آن‌ها طوری باشد که دانش‌آموزان احساس امنیت، ارزش و احترام کنند. طرح موضوعات بحث‌انگیز

وجود اختلاف دیدگاه در هر جامعه، لازمه دموکراسی یا مردم‌سالاری است. اینکه خوب بودن هر جامعه به چه چیزهایی بستگی دارد، موضوعی است که از طریق بحث و گفت‌وگو و تضارب آراء روشن می‌شود.

این بدیهی است که دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت باید زمینه‌ای فراهم کنند تا دانش‌آموزان در حین تحصیل، با تمرین بحث و گفت‌وگوی آزاد درباره موضوعاتی که در آن‌ها اختلاف‌نظر وجود دارد، به سعه صدر دست یابند و بتوانند در فضایی آرام و محترمانه، هم دیدگاه‌های خود را مطرح کنند و هم از دیدگاه‌های دیگران باخبر شوند و آن‌ها را تحمل کنند. باید به دانش‌آموزان یاد داد که در زندگی، از کنار موضوعات مهم بی‌تفاوت نگذرند و یا به‌خاطر ترس یا کم‌رویی، آن‌ها را به فراموشی نسپارند. دانش‌آموزان نیاز دارند که بتوانند در فضایی محترمانه و دور از نگرانی درباره مسائل مهم جامعه و راه‌حل مشکلات آن، به بحث و گفت‌وگو بپردازند. البته می‌دانیم که موضوع بحث‌ها و محتوای آن‌ها در هر کشوری و در هر شرایطی متفاوت است.

بیشتر اوقات موضوعات بحث‌انگیز مهمی وجود دارند که بازندگی دانش‌آموزان ارتباط مستقیم پیدای می‌کنند. در هر حال، دانش‌آموزان باید احساس کنند که نظر و دیدگاه آن‌ها مهم تلقی می‌شود و خودشان به

شمس الدین حائری

(۱۲۹۱-۱۳۰۰)
معلم شیمی، کرمان

شمس الدین حائری، فرزند یوسف حائری در اصل از اهالی جیاع لبنان بود که دست تقدیر او را به کرمان کشانده بود. شمس الدین در کرمان تحصیل کرد و سپس از دانش سرای عالی تهران مدرک لیسانس فیزیک و شیمی گرفت. سپس در دبیرستان کرمان و دانش سرای مقاماتی این شهر به تدریس مشغول شد. وی در طول خدمت خود که ۳۵ سال طول کشید، در رده های گوناگون آموزش و پرورش کرمان خدمت کرد و چندی نیز رئیس اداره فرهنگ این استان شد. حائری بعد از بازنشستگی به تهران رفت تا فرزندانش بتوانند در مرکز ادامه تحصیل دهند. مردی بود عارف سالک که به نوشته دکتر باستانی پاریزی پیوسته «ضمن ادای فریضه نماز، به وعظ و ارشاد می پرداخت و همگان را به رعایت اصول اخلاقی و درستی و پاکی موعظه و مشکلات دوستان خود را در امور اجتماعی و کار و زندگی حل و فصل می کرد.

ممکن است پاسخ های تندى به دنبال داشته باشد و این پاسخ های تند سبب توهین، بی احترامی، خشم یا برعکس دم فرو بردن و خاموشی گزیدن دیگران شود، که پاره ای از معلمان دوست ندارند فضای کلاسشان به این سمت برود. معلمان دوست دارند بحث های کلاس خوشایند و محترمانه باشد، ولی چون ممکن است تجربه مدیریت کردن چنین بحث هایی را نداشته باشند، ترجیح می دهند که وارد بحث های اختلاف انگیز نشوند.

اما معلمان نباید او همه داشته باشند، چه می توان بحث های اختلاف انگیز را هم طوری مدیریت کرد که دانش آموزان در عین اینکه شور و هیجان زیادی نسبت به موضوع دارند، نسبت به یکدیگر بی احترامی و خشونت نکنند. من بین سال های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۸ از کلاس های زیادی بازدید کردم تا ببینم معلمانی که در مدیریت این گونه بحث ها موفق اند، چگونه عمل می کنند و شاگردان آن ها چگونه از این بحث ها چیز یاد می گیرند. مخصوصاً دقت می کردم که ببینم معلمان چگونه فضایی محترمانه در کلاس ایجاد می کنند که دانش آموز در عین هیجان و موافق نبودن با دیدگاه دیگری، خویش داری می کند.

یکی از معلمانی که توانسته بود به خوبی از عهده چنین کاری بر آید، معلم درس مطالعات اجتماعی بود. او در مدرسه ای راهنمایی به دانش آموزان کلاس های هفتم و هشتم در یک کلاس درس می داد و پنج سال در آن مدرسه سابقه تدریس داشت. وی برای تدریس درس خود که مرکب از تاریخ آمریکا، تعلیمات مدنی و جغرافیا بود، برنامه ای تلویزیون کرده بود که با کل کلاس بحث هایی راه می انداخت. او قالبی را طراحی کرده بود که «ملاقات در شهر» نام داشت. هر شرکت کننده نقش کسی را بر عهده می گرفت که در مورد موضوعی بحث انگیز دیدگاه خاصی دارد. معلم دانش آموزان را تشویق می کرد در بحث موضعی بگیرند که با دیدگاه واقعی خود آن ها اختلاف داشته باشد. همچنین او سعی می کرد نقش ها طوری انتخاب شوند که همه دیدگاه ها را پوشش دهند. در جلسه ای که من از کلاس این معلم بازدید می کردم، موضوع «انتخابات محلی» که در آن زمان بحث روز بود، موضوع بحث انتخاب شده بود.

ملاقات در شهر» در عمل»

این معلم یک فهرست وارسی (چک لیست) ارزشیابی تهیه کرده بود که دانش آموزان را هنگام ورود به بحث کلاسی، از حیث میزان یادگیری دانش نظری، چگونگی ایفای نقش و چگونگی ورود به بحث گروهی ارزیابی می کرد. او ابتدا فیلم ویدیویی یکی از بهترین جلسات بحث ملاقات در شهر را که سال قبل انجام شده بود به دانش آموزان نشان می داد، اما در ضمن، ناگهان فیلم را متوقف و به فهرست وارسی اشاره می کرد و از دانش آموزان می خواست که هنگام مشاهده نوار ویدیو دقت کنند که چگونه بحث کنندگان احترام یکدیگر را رعایت می کنند و به طرف مقابل حمله نمی کنند. او دانش آموزان را توجه می داد که چطور بحث کنندگان تذکرات و پیشنهاد های یکدیگر را می شنوند، چگونه نام یکدیگر را صدا می کنند، چگونه عبارات احترام آمیز به کار می برند، چگونه از دیگران می خواهند که وارد بحث شوند،

دانش آموزان متوجه می شدند که مشارکت خوب در بحث فقط به تعداد دفعات صحبت کردن مربوط نیست بلکه مشارکت مؤثر مواردی از قبیل مؤدبانه گوش دادن، به گفته های طرف مقابل اعتنا کردن، مفاهیم نظری درس را در بحث بیان کردن و ارائه توضیحات تکمیلی را نیز در بر می گیرد

چطور نقش خود را به خوبی ایفا می کنند، و چگونه روی پای خود می ایستند و از اطلاعات علمی موضوع درس به عنوان پایه بحث های خود استفاده می کنند.

پس از اتمام این فیلم، معلم فیلم دیگری ضد آن را نشان می داد که در آن یک عده بزرگسال درباره موضوعی به بحث می پرداختند ولی ضوابط بحث کردن را رعایت نمی کردند. از جمله اینکه به یکدیگر مجال صحبت نمی دادند، برای نظرات خود مدارک و شواهد درستی ارائه نمی کردند و بر سر یکدیگر داد می کشیدند. در اینجا معلم توجه دانش آموزان را به نکات منفی فیلم جلب می کرد.

به غیر از نشان دادن نوار ویدیو، معلم سعی می کرد از راه های دیگر نیز روش بحث محترمانه را به دانش آموزان یاد بدهد. او یادآور می شد که وجود اختلاف دیدگاه در بحث امری طبیعی است و باید هم باشد. او همچنین بین موافقت نکردن با یک دیدگاه بر اساس فکر و موافقت نکردن بدون فکر تمکیک قائل می شد و از دانش آموزان می خواست مخالفت آن ها هم از روی تفکر و اندیشه باشد. همچنین به آن ها یاد می داد که چطور با تأمل بشنوند و با به کار بردن عبارات مناسب از کشیده شدن بحث به درگیری و مشاجره بپرهیزند. معلم با وجود همه آموزش هایی که قبل از شروع برنامه «ملاقات در شهر» می داد، می کوشید در حین بحث نیز اگر دانش آموزان به بیراهه می رفتند، آن ها را راهنمایی کند

یک هفته قبل از شروع برنامه ملاقات در شهر، معلم بسته ای را که حاوی مواد آموزشی در زمینه مورد بحث بود به دانش آموزان می داد تا خود را آماده کنند. پس از برگزاری یک جلسه درس، معلم و شاگردان نقش ها را تعیین می کردند؛ یکی به عنوان رئیس حکومت ایالت، یکی در نقش نماینده پذیرش دانشگاه، یکی خبرنگار، یک نفر به عنوان نماینده صاحبان صنایع، یکی به عنوان دانش آموز اقلیت، یکی در نقش نماینده آموزش و پرورش و دیگری در نقش نماینده حقوق دانان.

پس از آنکه دانش آموزان نقش های خود را انتخاب کردند، معلم به آن ها بسته ای می داد که در آن راجع به جایگاه آن نقش اطلاعاتی آمده بود. هر دانش آموز باید در یک صفحه نقش خود را تبیین و دلایلی را به نفع یا بر ضد سیاست های موجود آماده می کرد.

در ظرف سه روز بعد، دانش آموزان با مطالعه مقالات، تماشای نوارهای ویدیویی، گوش دادن به سخنرانی، جست و جو در اینترنت یا مصاحبه با نمایندگان نهادهای ذیربط، اطلاعات خود را کامل می کردند و برای اجرای نقش آماده می شدند.

در مدت ۹۰ دقیقه بحث که من شاهد آن بودم، به جز دو دانش آموز، بقیه شرکت کردند. در سرتاسر بحث هر دانش آموزی که دست بلند می کرد معلم از او می خواست ابتدا در نقش اصلی خود و سپس نقش خود را عوض و در مخالفت با نقش قبلی خود صحبت کند. همچنین، معلم از دانش آموزان می خواست نقش خود را رها کنند و دیدگاه واقعی خودشان را نیز نسبت به موضوع بیان کنند. دیدگاه های متضاد دانش آموزان، بحث های موجود در جامعه را نمونه سازی می کرد. بعضی از دانش آموزان معتقد بودند هنوز در جامعه، تبعیض نژادی علیه اقلیت ها و یا تبعیض علیه زنان وجود دارد و دیگران با این عقیده

یاد دادن معیارهای بحث محترمانه یکی از فعالیت های ترین است که باید در برنامه معلمان باشد

اهدایت بحث‌های گروهی در موضوعات حساس کار آسانی نیست. شایسته است مدیران مدارس برای آماده کردن معلمان به منظور اجرای بحث گروهی، آموزش‌هایی را ترتیب دهند و منابع لازم را در اختیار آنان بگذارند

به مخالفت برمی‌خاستند. یکی از دانش‌آموزان بر اساس مطلبی که از یک گزارش تحقیقی خوانده بود، اظهار می‌کرد که هر زن یا هر فرد متعلق به اقلیت، تنها دو درصد شانس استخدام در مؤسسه‌ای را دارد که مدیران آن‌مردان سفیدپوست هستند.

دانش‌آموز دیگر از او منبع می‌خواست و آمار او را مورد تردید قرار می‌داد. دانش‌آموزان دیگر هر یک نقدها یا تأییداتی را نسبت به وضع موجود مطرح می‌ساختند. معلم در تمام مدت سخت مشغول بود و هر دانش‌آموز را هنگام بحث ارزشیابی می‌کرد و فهرست‌وارسی ارزشیابی را پر می‌کرد. او می‌کوشید با مطرح کردن سؤالاتی در حین بحث بر نکات اصلی درس تأکید کند. همچنین، به دانش‌آموزانی که در درک مطلب مشکل داشتند، با تکرار عبارات، کمک می‌کرد. جلسه بحث با دادن فرصت به دانش‌آموزانی که فرصت نیافته بودند در بحث شرکت و عقیده خود را بیان کنند، پایان یافت.

بعد از پایان بحث، دانش‌آموزان نقاط ضعف و قوت جلسه بحث را گوشزد می‌کردند و معلم با نشان دادن برگه‌های ارزشیابی هر یک، موارد را برایشان توضیح می‌داد. دانش‌آموزان متوجه می‌شدند که مشارکت خوب در بحث فقط به تعداد دفعات صحبت کردن مربوط نیست بلکه مشارکت مؤثر مواردی از قبیل مؤدبانه گوش دادن، به گفته‌های طرف مقابل اعتنا کردن، مفاهیم نظری درس را در بحث بیان کردن و ارائه توضیحات تکمیلی را نیز دربرمی‌گیرد.

تمرینات کلیدی

آنچه در مورد روش کار این معلم و درس مطالعات اجتماعی گفته شد، فقط یک روش است. معلمان از روش‌های گوناگونی برای آموزش بحث آزاد کلاسی استفاده می‌کنند. من نکاتی را که در کار اکثر آنان مشترک است، در اینجا توضیح می‌دهم.

ایجاد تنوع در اعضای گروه‌های دانش‌آموزی

معلمان موفق عمیقاً توجه دارند که باید فضای کلاس را طوری مدیریت کنند که هم بحث و گفت‌وگو در آن باشد و هم رعایت احترام. یکی از مراحل کار این است که در ابتدای سال تحصیلی به دانش‌آموزان تأکید کنند اسامی یکدیگر را یاد بگیرند و موقع صدا کردن، یکدیگر را به اسم صدا کنند. بعضی از معلمان علاوه بر این می‌کوشند اطمینان حاصل کنند که دانش‌آموزان به خوبی می‌توانند با هم کار کنند. اینکه دانش‌آموزان، خودشان هم گروه‌های خود را انتخاب کنند، ایده خوبی نیست، زیرا این روش موجب می‌شود دانش‌آموزان هم‌سلیقه دور هم جمع شوند و در نتیجه یکی از جنبه‌های مثبت که «تنوع در گروه» است کاهش یابد.

معلمان به دانش‌آموزان توضیح می‌دهند که چرا اصرار دارند همه آنان فرصت کار کردن با همه همکلاسان را پیدا کنند، زیرا تنوع در افراد هر گروه کاری، به خودی خود ارزشمند است و نباید آن را دست‌کم گرفت.

آماده کردن دانش‌آموزان

معلمان مجرب می‌دانند که بحث آزاد کلاسی نمی‌تواند

بدون آمادگی قبلی راجع به موضوع عملی شود. معلمان به من می‌گویند دادن اطلاعات زمینه‌ای راجع به موضوع ضروری است و به مشارکت فعال کمک می‌کند. معلم باید از پیش دانسته‌های دانش‌آموزان درباره موضوع اطلاع یابد تا بتواند ضعف‌های آن‌ها را جبران کند. معلمان باید خودشان را نیز آماده کنند، زیرا هدایت بحث‌های گروهی در موضوعات حساس کار آسانی نیست. شایسته است مدیران مدارس برای آماده کردن معلمان به منظور اجرای بحث گروهی، آموزش‌هایی را ترتیب دهند و منابع لازم را در اختیار آنان بگذارند.

احترام گذاشتن در حرف و عمل

بسیاری از دانش‌آموزان متوسطه مهارت‌های لازم برای بحث آزاد کلاسی را ندارند. معلمان مجرب می‌کوشند مهارت‌های لازم را به آنان آموزش دهند؛ به طوری که بتوانند محترمانه با هم گفت‌وگو کنند. شروع مطلب از اینجا است که معلمان توضیح می‌دهند بحث آزاد چه ویژگی‌هایی دارد و تفاوت آن با سایر شکل‌های گفت‌وگو چیست. آن معلمی که قبلاً درباره او سخن گفتیم، این کار را با نشان دادن فیلم ویدئویی یک بحث آزاد خوب و با کیفیت، و برعکس، فیلمی از یک بحث ضعیف و ناموفق، انجام می‌داد.

دانش‌آموزان متوجه می‌شدند چه نکاتی را باید رعایت کنند و از چه برخوردهایی باید پرهیزند. او به شاگردان می‌فهماند که تحمل بی‌ادبی در بحث را ندارد. بعضی از معلمان ضوابط دیگری را تعیین می‌کنند و در فهرست‌وارسی ارزشیابی به آن‌ها نمره می‌دهند.

البته این اقدامات نمی‌تواند به کلی بی‌احترامی را از میان ببرد و گاهی دانش‌آموزان هنگام بحث از چارچوب خارج می‌شوند. این بدان دلیل است که آنان هنوز حدود و ثغور بحث‌های اجتماعی را درست نمی‌شناسند. یاد دادن معیارهای بحث محترمانه یکی از مقدماتی‌ترین فعالیت‌هایی است که باید در برنامه معلمان باشد.

و بالاخره ختم کلام اینکه معلمان مجرب سعی می‌کنند خودشان در رفتار بیشترین احترام را به دانش‌آموزان بگذارند. آن‌ها می‌دانند که با عمل بسی بیشتر از سخن می‌توان آموزش داد. آن‌ها با عمل خود الگوی بحث محترمانه را به دانش‌آموزان نشان می‌دهند و مسئولیت اشتباهاتشان را برعهده می‌گیرند. آنان می‌کوشند ضوابطی را که برای کلاس تعیین کرده‌اند، خودشان بیش از همه رعایت کنند.

منبع

Educational Leadership, vol No

غلامرضا طاهر

(۱۳۹۰-۱۳۰۷)

معلم نویسنده و پژوهشگر، شهرضا

غلامرضا طاهر در شهرضا متولد شد. در دانشگاه تهران در رشته الهیات و معارف اسلامی مدرک کارشناسی گرفت و در زادگاهش به تدریس در مدارس شهرضا مشغول شد. وی به‌واقع مردی دانشمند و پژوهشگری سخت کار بود. چندی از سوی دکتر پرویز خانلری به بنیاد فرهنگ در تهران دعوت شد و به کار تحقیقات ادبی پرداخت. بعد از انقلاب نیز در دانشگاه اصفهان و دانشگاه آزاد اسلامی تدریس کرد. با مؤسسه لغت‌نامه دهخدا نیز همکاری داشت. ایرج افشار او را «از دانشمندان منبع الطبع و بزرگوار و گرامی این عصر» می‌دانست و حبیب یغمایی او را با عبارت «در ادب و زبان عربی و فارسی بی‌ظن» می‌ستود. غلامرضا طاهر در سال ۷۷ سکه کرد و فلج شد و مدت ۱۳ سال در بستر افتاد تا سرانجام بانگ رحیل برآمد. حداقل ۳۶ عنوان تألیف، ترجمه، تصحیح و مقاله از او به یادگار مانده است. با تشکر از همکار ارجمند مسعود تاکی که مقاله بلند خود در رثای مرحوم غلامرضا طاهر را برای مجله فرستاد.